

11. *Trudi XXV Sezda gornopromishlennikov Yuga Rossii [Proceedings of the XXV Congress of Miners of the South of Russia]* (1901). Kharkov: Typ. B. Benhysa, 2 (in Russian).
12. *Trudi XXXIII Sezda gornopromishlennikov Yuga Rossi (23 noyabrya – 12 dek. 1908 g.)*. 1909 [*Proceedings of the XXXIII Congress of Miners of the South of Russia*] (1909). Kharkov: Tip. B. Bengisa, 1 (in Russian).
13. *Trudi XXXV sezda gornopromishlennikov yuga Rossii (23 noyabrya – 9 dek. 1910 g.) [Proceedings of the XXXV Congress of Miners of the South of Russia]* (1910). Kharkov: Typ.: B. Benhysa (in Russian).
14. *Trudi XL Sezda gornopromishlennikov yuga Rossii. 21–29 noyabrya 1915 goda [Proceedings of the XL Congress of Miners of the South of Russia]* (1916). Kharkov: Typ. B. Benhysa, 1; 2 (in Russian).

Надійшла до видання 04.02.2026.

Прийнята до друку після рецензування 10.03.2026.

DOI: 10.15421/272610

УДК 94(477.63)»1900/1917»:271.2–788.5

О. В. Бойко

*Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Дніпро, Україна
Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д. І. Яворницького,
Дніпро, Україна*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ЗНАМЕНСЬКОГО ЖІНОЧОГО МОНАСТІРЯ КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ (1903–1917)

E-mail: boyaoleg@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7402-3155>

Анотація. Стаття присвячена реконструкції історії та життєдіяльності Знаменського жіночого монастиря Катеринославської єпархії в 1903–1917 рр. **Метою** дослідження є аналіз розвитку монастиря від моменту оформлення релігійної громади в 1903 р. до радикального зламу державно-церковних відносин у 1917 р. Джерельну базу роботи становлять матеріали офіційної церковної преси, статистичні довідники початку ХХ ст. Методологічну основу становлять історико-хронологічний та історико-генетичний **методи**, що дозволили простежити чітку етапність інституційного становлення закладу: від приватної ініціативи поміщиці та заснування жіночої громади у 1903 р. до її офіційного перетворення на спільножиттєвий монастир у 1906 р. **Результати дослідження** полягають у виправленні поширених в окремих публікаціях фактичних помилок та залученні верифікованих статистичних відомостей. Зокрема, обґрунтовано безпідставність датування появи обителі 1881 роком, що часто зустрічається в літературі внаслідок некоректного тлумачення законодавчих актів. У статті висвітлено роль фундаторки Катерини Василенко (ігумені Єлизавети), яка трансформувала родовий маєток у самодостатній духовний центр із розвинутою економічною структурою та прибутковим господарством. На основі аналізу джерел встановлено реальну чисельність насельниць, яка в передвоєнний час не перевищувала 200 осіб. Також ідентифіковано персоналії священнослужителів, які забезпечували літургійне життя. Особливу увагу приділено тому факту, що станом на 1913 р. школа та притулок при монастирі ще не функціонували. Висновки підтверджують, що Знаменська обитель була зразком «дворянського» типу монастиря, який успішно поєднував господарську автономію з активним суспільним служінням та політичною лояльністю до державного ладу.

Ключові слова: православна громада, жіноче чернецтво, ігуменя Єлизавета (Василенко), благодійність, церковна історія, Південна Україна.

O. V. Boiko

*Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, Ukraine
Dmytro Yavornytskyi Dnipropetrovsk National Historical Museum, Dnipro, Ukraine*

THE ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE ZNAMENSKY WOMEN'S CONVENT OF THE KATERYNOSLAV EPARCHY (1903–1917)

Abstract. This article is concerned with the reconstruction of the history and activities of the Znamensky Women's Convent of the Katerynoslav Eparchy during 1903–1917. **The aim** of this study is to analyse the development of the convent from the formal establishment of the religious community in 1903 to the radical transformation of state-church relations in 1917. The source base comprises materials from the official church press and statistical reference publications from the early twentieth century. Employing historical-chronological and historical-genetic **methods**, the study traces the distinct stages of institutional development, from the private initiative of a landowner and the establishment of a female religious community in 1903 to its official transformation into a convent in 1906. **The research results** include the correction of factual errors circulated in publications and the introduction of verified statistical data. In particular, the author refutes the erroneously cited foundation date of 1881, which appears in separate works due to the misinterpretation of legislative acts. The study highlights the role of the founder, Kateryna Vasylenko (Abbess Yelyzaveta), who transformed her ancestral estate into a self-sustaining spiritual centre with a well-organised economic structure and a productive farm. Analysis of primary sources allows the author to correct exaggerated figures in other publications regarding the number of residents, which were reported as ranging from 300 to 700, establishing that the actual number did not exceed 200 during the pre-war period. Furthermore, the study identifies the clergy – M. Mykhailov, S. Sokolovskiy, M. Yanovskiy, and K. Yefremov – who oversaw the convent's liturgical life and provided spiritual guidance to the community. The research demonstrates that the convent's philanthropic activities were highly practical, exemplified by support for the Red Cross and the sheltering of displaced nuns in 1915. Particular attention is drawn to the fact that, as of 1913, the school and orphanage affiliated with the convent were not yet operational. The conclusions confirm that the Znamensky Convent served as a classic example of a «noble-type» institution, in which religious traditions coexisted with economic independence and a pro-state political orientation. The findings fill gaps in the regional history of the Orthodox Church and provide a verified model of monastic development in Southern Ukraine.

Keywords: Orthodox community, female monasticism, Abbess Yelyzaveta (Vasylenko), philanthropic activities, church history, Southern Ukraine.

Постановка проблеми. Дослідження церковної історії неможливе без уваги до її окремих осередків – монастирів. Заповнення лакун і систематизація відомостей щодо кожної такої обителі на регіональному рівні створює підґрунтя для реконструкції цілісної картини духовного життя краю. Якщо історія Катеринославського Тихвинського жіночого монастиря вже більш-менш розроблена й висвітлена в літературі (хоча ще залишаються неопубліковані факти), то інші два жіночі монастирі єпархії – Йосифівський і Знаменський – досі залишаються майже недослідженими, принаймні потребують серйозних уточнень і доповнень до власних біографій, адже про них на сьогодні фактично немає якісних наукових праць.

Історія монастирів колишньої Катеринославської єпархії відображає історико-культурну специфіку Степового Подніпров'я. На відміну від давніх релігійних центрів України мережа чернечих обителей у цьому регіоні почала формуватися порівняно пізно – лише в останній чверті XIX ст. Це зумовлено особливостями заселення Півдня: освоєнням земель та промисловою модернізацією, що докорінно змінило життя краю. У період швидких соціально-демографічних змін виникла потреба у створенні духовних осередків. Відповіддю на ці суспільні запити стала поява жіночих громад, які з часом трансформувалися в повноцінні монастирі.

Знаменська жіноча обитель була заснована найпізніше серед монастирів Катеринославської єпархії, а період її існування виявився найкоротшим через переривання діяльності внаслідок радянської антицерковної політики. На тлі вже достатньо розвинутих Тихвинського та Йосифівського жіночих монастирів, а також з огляду на певну закритість внутрішнього життя самих обителей, увага єпархіальних літописців до Знаменського монастиря, віддаленого від адміністративного центру єпархії, була значно меншою. Зокрема, матеріалів в офіційному друкованому органі «Екатеринославские єпархиальные ведомости» збереглося небагато. Офіційна документація єпархіальної консисторії також переважно втрачена: частково в період Української революції 1917–1921 рр., частково під час Другої світової війни. Сукупність цих обставин зумовила недостатній рівень наукового опрацювання історії монастиря. На сьогодні відсутні спеціальні наукові праці, присвячені Знаменській обители. Натомість наявні публікації мають переважно довідковий або публіцистичний характер і часто містять фактологічні неточності, неперевірені твердження та не супроводжуються належним посиланням на джерела. Дослідження історії Знаменської обители дає можливість у стислому часовому вимірі простежити процеси формування жіночих релігійних громад, їх інституційне оформлення в монастирі та особливості функціонування в умовах інтенсивного соціально-економічного розвитку регіону. Це своєю чергою сприяє глибшому розумінню специфіки релігійного життя Катеринославщини на початку ХХ ст.

Мета та предмет дослідження. Метою цього дослідження є відтворення історії Свято-Знаменського монастиря Катеринославської єпархії від часу заснування жіночої релігійної громади у 1903 р. до 1917 р. – радикальних змін для церкви загалом з подальшою ліквідацією монастиря радянською владою. Реалізація поставленої мети передбачає критичний перегляд наявних публікацій з метою виявлення та уточнення фактичних неточностей, реконструкцію обставин заснування й основних етапів розвитку обители, а також персоніфікацію її історії через встановлення імен і біографічних відомостей священнослужителів, які забезпечували духовне життя монастиря. **Предметом** дослідження є передумови заснування обители, її організаційна структура, кадровий склад (духовенство), особливості господарського та духовного життя.

Історіографія. На сьогодні спеціальні наукові праці з історії Знаменського монастиря відсутні, відтак це дослідження є чи не першою спробою фахової реконструкції його минулого в окреслених хронологічних межах. Попри брак усталеної історіографічної традиції, варто виокремити низку публіцистичних дописів у регіональній, зокрема церковній, періодиці.

Перші такі публікації у формі стислих заміток з'явилися лише на початку 2000-х рр. Їхня увага сфокусувалася переважно на відродженні обители, тоді як відомості про заснування монастиря, кількість насельниць та їхню діяльність мали фрагментарний і нерідко сумнівний характер¹. Особливої уваги в цьому контексті заслуговує стаття Ю. Скубака², у якій здійснено спробу відтворити літопис монастиря від його започаткування до відновлення за часів незалежності України. У 2008 р. цей матеріал у дещо зміненому вигляді увійшов до інформаційно-довідкового видання Дніпропетровської єпархії³, проте містив чимало фактичних помилок і неперевірених даних (без посилань на джерела). Надалі більшість авторів використовували саме це видання як базове, нерідко дослівно тиражуючи допущені в ньому неточності⁴. Як наслідок, некоректна

¹ На монастырях мир держится. *Лидер Приднепровья*. 2002. № 2. С. 36–37; Слабышева Я. Обитель покоя, света и понимания. *Вісті Придніпров'я*. 2005. 24 лютого. С. 5.

² Скубак Ю. Пусть царствует в наших сердцах Мир Божий! *Время. События. Люди: Всеукраинский журнал*. 2005. № 11. С. 18–21.

³ Днепропетровская епархия: информационно-справочное издание. Дн-ск: АРТ-ПРЕСС, 2008. С. 173–175.

⁴ Дюжинских О. Знаменский женский монастыр. *Зоря: народна газета Дніпропетровщини*. 2013. № 95. 6 грудня. С. 5; Маслова Л. Из будней перенеслись в иное, духовное, измерение... *Зоря: народна газета Дніпропетровщини*. 2011. № 144/145. 24 грудня. С. 16; Назарук Віра. Знаменська обитель була найбагатшою на півдні України. *Васильківський вісник: районна газета*. 2011. № 62. 9 серпня. С. 3.

інформація була зафіксована навіть у статті «Енциклопедії сучасної України»⁵ та на офіційному сайті⁶ Знаменського монастиря, який через плутанину з датою заснування вже встиг передчасно відзначити свій 135-річний ювілей⁷.

Певні відомості щодо економічного стану обителі містяться також у дисертаційній роботі О. Балухтіної (2018 р.)⁸. У межах аналізу господарського ресурсу православної церкви авторка наводить окремі статистичні дані, спираючись на монографію В. Зибковця та матеріали довідника Катеринославської єпархії 1908 р. Водночас деякі запропоновані дослідницею висновки щодо діяльності Знаменського монастиря мають характер наукових припущень, які наразі потребують ґрунтовнішого статистичного підтвердження та верифікації за архівними джерелами.

Викладене вище зумовлює потребу в ґрунтовному дослідженні та критичному аналізі джерел задля усунення наявних суперечностей в інформаційному полі навколо монастиря.

Джерела. Джерельну базу дослідження становлять переважно матеріали церковної періодики – «Екатеринославские епархиальные ведомости» та «Церковные ведомости». У цих виданнях опрацьовано нормативно-правові акти вищої та єпархіальної церковної влади, повідомлення про важливі події в житті обителі, а також відомості щодо переміщення священників до монастиря тощо. Важливе значення для з'ясування господарського та демографічного профілю монастиря мають статистичні дані «Справочных книг Екатеринославской епархии» за 1908 та 1913 роки. Ці довідники містять інформацію про чисельність насельниць, персоналії священнослужителів, стан монастирських храмів, земельні володіння та умови утримання причету. Задля верифікації різних статистичних даних використано звіти оберпрокурора Св. Синоду, довідники 1908, 1913 і 1915 років щодо православних чоловічих і жіночих монастирів Російської імперії та ін. Через втрату фондів Катеринославської духовної консисторії в Державному архіві Дніпропетровської області неопубліковані архівні документи до дослідження не залучені. Водночас наявний масив опублікованих джерел дозволяє комплексно відтворити історію Знаменської обителі й реалізувати мету даної роботи.

Методологічну основу статті становлять як загальнонаукові методи (аналізу, синтезу, дедуктивний), так і спеціально-історичні. Зокрема, історико-хронологічний метод дозволив встановити етапи життєдіяльності монастиря, забезпечити послідовний виклад фактичного матеріалу та усунути хронологічні помилки в історіографії проблеми. Завдяки історико-генетичному методу простежено процес виникнення Знаменської обителі, а за допомогою історико-порівняльного визначено динаміку розвитку монастиря та його особливості.

Основний матеріал та результати. Процедура заснування монастирів у синодальний період була багаторівневою. Вона передбачала початкове створення релігійної громади, забезпечення її земельним наділом, житловими та господарськими спорудами, храмом, а також формування штату насельниць та призначення священнослужителів. Отже, історію обителі потрібно розпочинати саме з моменту офіційного заснування релігійної громади. У випадку Знаменського монастиря такою точкою відліку є 1903 рік, коли дозволено заснувати жіночу громаду при хуторі Розгульному Олександрівського повіту Катеринославської губернії.

Незадовго до заснування громади (ймовірно, у першому півріччі, але не пізніше за осінь 1902 р.) заможна спадкова дворянка Катерина Павлівна Василенко звернулася до катеринославської єпархіальної влади з клопотанням про створення на власних

⁵ Знаменський жіночий монастир УПЦ МП. URL: <https://esu.com.ua/article-16382>

⁶ Свято-Знаменский женский монастырь. URL: <https://znamensky-mon.church.ua/o-monastire/svyato-znamenskij-zhenskij-monastyr/>

⁷ В Знаменском женском монастыре молитвенно отпраздновали юбилейное престольное торжество. URL: <https://znamensky-mon.church.ua/v-znamenskom-zhenskom-monastyre-molitvenno-otprazdnovali-yubilejnoe-prestolnoe-torzhestvo/>

⁸ Балухтіна О. М. Господарчо-майновий ресурс православної церкви в другій половині XIX століття – 1917 р. (на матеріалах Півдня України): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01: Запоріжжя, 2018. 329 с.

землях, поблизу хутору Розгульний Олександрівського повіту, жіночої релігійної громади на честь Знамення Божої Матері. Територія майбутньої обителі була найбільш географічно віддаленою від губернського та єпархіального центру порівняно з усіма іншими монастирями Катеринославської губернії.

Для забезпечення життєдіяльності громади Катерина Василенко засвідчила готовність передати у її власність 500 десятин родючих чорноземів разом із діючою цегельнею. Окрім земельних угідь, вона зобов'язалася звести два кам'яні житлові корпуси з храмом та келіями, будинок для причету, господарські споруди та вітряк. Особливу увагу приділено утриманню священника: виділення додатково 25 десятин орної землі та 6 000 рублів у державних цінних паперах, відсоток з яких мав йти безпосередньо йому як платня. Також засновниця висловила бажання облаштувати для себе окреме помешкання в межах громади з довічним правом власності на нього⁹.

Невідомо, як довго тривав розгляд цієї справи в консисторії, але рішучість самої поміщиці, наявність реальних засобів для облаштування громади, зокрема землі, цегельного заводу, коштів, а також її попередні благодійні справи на ниві церковного життя були вагомими підставами для позитивного вирішення ініційованого процесу створення релігійної громади. Так, коштом Катерини Василенко в с. Рубанівське у 1896 р. збудовано Покровську церкву¹⁰, яку прозвали «Красною». Цей храм був закладений 8 липня 1895 р. з благословення єпископа Володимира (Шимковича) благочинним церков м. Павлограда протоієреєм Герасимом Камаревським на місці поховання чоловіка і сина Катерини Василенко – Григорія Івановича та Івана Григоровича відповідно. Земля в тодішній Григорівці, де почалося зведення Покровської церкви, дісталась у спадок і належала донці – Василенко Вірі Григорівні¹¹.

Постать Катерини Павлівни овіяна різними переказами. Зокрема, існує традиція пов'язувати її рішення про постриг та прийняття сану ігумені з пророцтвом юродивого старця, яке вона нібито отримала під час паломництва до Єрусалима до заснування обителі¹². Натомість відомо напевно, що народилася вона 11 листопада 1834 р., похрещена в Троїцькій церкві с. Славгородка Павлоградського повіту Катеринославської губернії, навчалася в Інституті шляхетних дівчат в Одесі, одружилася з надвірним радником Григорієм Василенком і переїхала жити в маєток Григорівка (с. Рубанівське)¹³. Після смерті чоловіка і сина активно зайнялася благодійництвом і церковними справами. Цікавий факт: її син Іван Григорович Василенко – відомий земський діяч і губернський гласний від Олександрівського повіту – на початку 1870-х років запросив до свого маєтку в Рубанівському відомого поета Івана Манжуру. Він надав йому матеріальну підтримку, чим, імовірно, надихнув митця на збирання фольклору в губернії¹⁴.

На підставі вищевказаного звернення у вересні 1902 р. єпископ Катеринославський і Таганрозький Симеон клопотав перед Синодом про заснування в маєтку Василенко жіночої громади, затвердження її статуту, відкриття вакансії священника та імператорський дозвіл на прийняття цією громадою пожертвованої для її забезпечення землі. Варто зазначити, що при розгляді клопотання вже в Синоді був наданий відгук Міні-

⁹ Указ из Святейшего Синода. *Екатеринославские епархиальные ведомости* (далі – *ЕЕВ*). 1903. № 4. С. 38.

¹⁰ *Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г.* Екатеринослав, 1914. С. 342.

¹¹ Праведним належить похвала / упоряд.: В. Дерев'яно [та ін.]. Дніпро: Ліра, 2020. С. 4–5.

¹² Скубак Ю. Пусть царствует в наших сердцах... С. 19.

¹³ Кочергін І. О. Дворянський рід Товбичів у суспільно-політичних процесах Наддніпрянської України модерної доби. *Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті*: зб. наук. пр. Дніпро: Ліра, 2015. Вип. 13. С. 213; *Справочная книга Екатеринославской епархии за 1908 г.* С. 1102.

¹⁴ Быков Н. Ив. Ив. Манжура, украинский этнограф и поэт (1853–1893). *Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии* / ред. А. С. Синявский. Вип. 6. Екатеринослав: Тип. Губернского Земства, 1910. С. 14.

стра внутрішніх справ про те, що з його боку немає перешкод до заснування жіночої громади при хуторі Розгульному¹⁵.

Упродовж 13 грудня 1902 р. – 3 січня 1903 р. питання було розглянуте вищим церковним органом і затверджене визначенням № 5569¹⁶. 9 січня 1903 р. Синод видав указ єпископу Катеринославському і Таганрозькому Симеону № 159: «...Обговоривши обставини цієї справи, Св. Синод, на підставі Найвищого повеління, що було видане 9 травня 1881 року (Збір. узак. і розп. Уряд. 1881 року № 82, ст. 552), ухвалює: 1) при хуторі Розгульному Олександрівського повіту заснувати жіночу громаду на честь Знамення Божої Матері з найменуванням «Знаменська пустинь» із такою кількістю сестер, яку громада спроможна буде утримувати на власні кошти, і поданий статут громади затвердити; водночас відкрити при церкві новостворюваної громади вакансію штатного священника... і 2) надати пану Синодальному Оберпрокурору повноваження випросити Найвищого дозволу Государя Імператора на закріплення за громадою під назвою «Знаменська пустинь» пожертвованих Катериною Василенко 525 десятин землі (або скільки виявиться в натурі) разом із розташованим на ній цегельним заводом та іншими будівлями, зокрема 25 десятин – на утримання священника громади, а решту землі – на утримання самої громади» (авт. переклад)¹⁷.

Хоча дата заснування обителі зафіксована в офіційному діловодстві, науковій літературі (В. Зибковець, О. Балухтіна), довідниках початку ХХ ст.¹⁸, у сучасній публіцистиці та церковно-довідковій літературі продовжує побутувати помилкова дата – 1881 рік¹⁹. Причина цьому, на наш погляд, криється в некоректному трактуванні згаданого в документі про заснування Знаменської громади Найвищого повеління імператора, датованого 9 травня 1881 р. Насправді це дата ухвалення норми церковного права, що лише регулювала питання заснування т. зв. нештатних монастирів. Цим документом затверджувався перелік категорій справ, що потребували найвищого дозволу, проте остаточне рішення в них могло бути делеговане Синоду. У п'ятому пункті цього переліку зазначено: «заснування монастирів і жіночих громад без призначення окладів утримання від скарбниці»²⁰.

Того самого 1903 року затверджено статут новоствореної пустині. Для уявлення укладу та порядку життєдіяльності Знаменської жіночої обителі доречно навести повний текст статуту²¹:

«1. Громада має на меті надання можливості охочим вести життя богоугодне та поширення серед навколишнього населення християнського благочестя шляхом виховання і навчання покоління, що підростає, в дусі Православної Церкви та опіки над немічними і бідними старими жінками.

2. Громада перебуває у віданні Катеринославського Єпархіального Начальства і безпосередньо підпорядковується благочинному церков округу.

3. Громада з усіма її установами управляється начальницею, яка призначається Єпархіальним Преосвященним. При громаді є окремо облаштоване приміщення для

¹⁵ Указ Его Императорского Величества, Самодержца Всероссийского, из Святейшего Правительствующего Синода, Преосвященному Симеону, Епископу Екатеринославскому и Таганрогскому. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1903. № 4. С. 38–39.

¹⁶ Определения Святейшего Синода. *Церковные ведомости*. 1903. № 3. 15 января. С. 15–16.

¹⁷ Указ из Св. Синода. *ЕЕВ*. 1903. № 4. С. 38.

¹⁸ Булгаков С. В. Настольная книга для священно-церковно-служителей: (сборник сведений, касающихся преимущественно практической деятельности отечественного духовенства). Изд. 3-е, испр. и доп. Киев: Тип. Киево-Печерской Успенской лавры, 1913. С. 1450; Всеподданейший отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания за 1903–1904 гг. СПб.: Синод. тип., 1909. С. 92; Денисов Л. И. Православные монастыри Российской империи. Полный список. М, 1908. С. 219.

¹⁹ Днепропетровская епархия... С. 173.

²⁰ Собрание узаконений и распоряжений правительства, издаваемое при Правительствующем Сенате. 1881. № 82. 9 авг. Ст. 552. С. 1330–1331.

²¹ Устав общины во имя Знамения Божией Матери, с наименованием «Знаменская пустынь», учреждаемой в Екатеринославской губернии, Александровского уезда, Павловской волости, при хуторе Разгульном. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1903. № 4. С. 39–42.

засновниці, яке перебуває в її довічному користуванні, після ж смерті це право, так само довічно, переходить до її доньки В. Г. Василенко, а за відмови останньої – до дворянки А. Є. Алейникової. Приміщення це ремонтується коштом громади. Під час перебування в громаді зазначених осіб, вони отримують від громади утримання, однакове із сестрами громади.

4. Обов'язки з ведення господарства, діловодства та рахівництва покладаються на сестер за призначенням начальниці; казначейка затверджується на цій посаді Єпархіальним Преосвященним.

5. Начальниця подає Єпархіальному Преосвященному щорічні звіти про діяльність громади, а також про засоби її утримання та влаштовані при ній заклади, разом із відомостями про всіх, хто живе в громаді.

6. На начальниці лежить святий обов'язок піклування, щоб сестри громади, забезпечені необхідним для життя, поводитися мирно і благочестиво та непорушно дотримувалися церковних установлень, і задля того безпосередньо добрими порадами або, у разі потреби, через духовного отця спонукати їх, щоб у всі пости вони виконували обов'язок сповіді та Св. Причастя, щоб неухильно відвідували церкву Божу, молилися за засновницю громади та її близьких і за можливості виконували келійне молитовне правило.

7. У сестри приймаються вдови та дівчата православного віросповідання.

8. Особа, яка виявила бажання вступити в сестри, проходить попереднє випробування протягом встановленого начальницею для цього терміну, але не менше ніж три роки, і затверджується Єпархіальним Преосвященним у званні сестри не раніше за 20-річний вік.

9. Повний послух і зречення власної волі є необхідними у спільножитті.

10. Сестри, яким доручено завідування установами громади та її відділеннями, іменуються старшими. У кожній келії, де розміщуються від 5 до 6 сестер, начальниця призначає також старшу, у якій всі інші мають перебувати в послуху.

11. Усім необхідним, як-от: їжею, одягом, сестри забезпечуються за кошти громади.

12. Усі сестри виконують свої обов'язки безоплатно. Зароблене особистою працею сестер надходить до загальної каси громади. Пожертви можуть прийматися тільки на потреби громади та на користь причету.

13. Усі сестри, як старші, так і молодші, перебувають у повній залежності від начальниці, яка розподіляє заняття між ними, призначає чергування і наглядає за точним виконанням кожною сестрою покладених на неї обов'язків.

14. Кількість сестер є необмеженою і залежить від статку громади.

15. При громаді має бути влаштована церква в ім'я Знамення Божої Матері.

16. При цій церкві перебуває один священник, на утримання якого призначено капітал у 6 000 рублів та 25 десятин орної землі; обов'язки псаломщика виконуються сестрами.

17. На священникові лежить обов'язок, окрім звершення богослужіння, відправляти треби в громаді безоплатно, а також навчати Закону Божому як сестер, так і дітей у церковнопарафіяльній школі, що має бути заснована при громаді.

18. Призначення священника залежить від Єпархіального Начальства.

19. У церкві громади звершуються літургії не лише в недільні та святкові дні, а й щосереди, щоп'ятниці та щосуботи, а також в інші дні, встановлені для поминання благодійників; у ті ж дні, коли не буває літургії, відправляються за уставом щоденні молитвослів'я; сестри читають і співають на кліросі замість псаломщика.

Примітка: Вінчань у церкві громади не допускається.

20. Громада володіє 525 десятинами орної чорноземної землі та цегельним повністю облаштованим заводом, і доходами від належних їй угідь задовольняє всі свої потреби.

21. Капітал громади зберігається в Державному Банку і має бути в державних або гарантованих урядом паперах та облігаціях, забезпечених майном.

22. *Прибутково-видаткові книги видаються з Консисторії.*

23. *Громада має право на нерухомість та капітали, що їй жертвуються, оформлювати акти в установленому законом порядку і на тих правах, які надані православним монастирям.*

24. *Громада має печатку з написом»* (авт. переклад).

Приємною звісткою з Петербурга у лютому 1903 р. для єпархіального начальства та засновників громади став Указ імператора та відповідне повідомлення Синоду про передачу у власність новоствореної Знаменської пустині земель, пожертвованих удовою надвірного радника Катериною Василенко²². У жовтні 1904 р., у відповідь на клопотання єпископа Симеона, імператорським Указом схвалено призначення начальницею жіночої громади «Знаменська пустинь» її засновницю та благодійницю Катерину Василенко – після постригу в чернецтво згідно з її власним бажанням²³.

16–18 листопада 1904 р. відбулася низка важливих подій для подальшого розвитку Знаменської пустині. Сам єпископ Катеринославський і Таганрозький Симеон прибув до обителі й освятив споруджену на честь ікони Знамення Божої Матері церкву в новій жіночій громаді. У Знаменській церкві архієрей звершив Божественну літургію у співслужінні ключаря собору протоієрея Ф. Федорова, священників Ф. Трофимовського, С. Горшкова та ієромонаха Афанасія. Під час всенічного бдіння 17–18 листопада єпископ Симеон здійснив постриг у чернецтво Катерини Павлівни Василенко з нареченням її ім'ям Єлизавета й призначенням (18 листопада) начальницею жіночої громади²⁴. До слова, її повноваження як очільниці пустині починаються саме з цього дня, а не з 20 жовтня (дати видання імператорського указу), як зазначено в одному з довідників про монастирі²⁵.

Матеріали для будівництва монастирських споруд виготовляли на цегельні в с. (Ново-)Григорівці (нині – с. Рубанівське). Згідно з даними «Адрес-календаря Катеринославської губернії за 1910 р.» цегельний та черепичний заводи перебували у власності «ігумені Богородичного монастиря Василенкової»²⁶. Наявний обсяг джерел не дозволяє остаточно з'ясувати, чи функціонували ці виробництва як єдиний комплекс, чи як окремі підприємства. Практика власного виробництва цегли була доволі поширеною, бо рентабельнішою. Наприклад, заводи з виробництва цегли мали й інші жіночі обителі (на той час уже монастирі) Катеринославської єпархії – Свято-Тихвінський і Свято-Йосифівський. Спершу збудовано вже вищезгадану Знаменську (т. зв. зимову) церкву з прилеглими до неї житловими корпусами, а згодом розпочалося будівництво літнього собору.

Згідно з Указом Синоду від 16 грудня 1906 р. за № 14025, Знаменську громаду при хуторі Розгульному Олександрівського повіту офіційно перетворено на жіночий спільножитний монастир²⁷. 15 квітня 1907 р., у свято Входу Господнього в Єрусалим, єпископ Симеон звершив Божественну літургію у Хрестовоздвиженській церкві при Архієрейському домі у співслужінні ректора Катеринославської духовної семінарії протоієрея А. Одинцова й інших. Під час літургії настоятелька монастиря черниця Єлизавета була зведена в сан ігумені з врученням їй посоху²⁸. У 1910 р. вона була нагороджена наперсним хрестом. Важко точно визначити за джерелами, до якого часу ігуменія Єлизавета очолювала жіночу Знаменську обитель, проте у 1917 р. після її смерті виконувачкою обов'язків настоятельки монастиря призначено черницю Аполлінарію²⁹.

²² Указ из Св. Синода. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1903. № 10. С. 125.

²³ Указ из Св. Синода. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1904. № 32. С. 500.

²⁴ Хроника епархиальной жизни. *ЕЕВ*. Отдел неофициальный. 1904. № 33. С. 983; Пострижение в монашество и назначение начальницы монашеской общины. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1904. № 34. С. 533.

²⁵ Ведомость о мужских и женских монастырях и общинах за 1915 год. Пг: Синодальная тип., 1915. С. 17.

²⁶ Адрес-календарь Екатеринославской губернии за 1910 год. Екатеринослав: Губ. тип., 1910. С. 259.

²⁷ [Б. н.]. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1907. № 17. С. 339–340.

²⁸ Хроника епархиальной жизни. *ЕЕВ*. Отдел неофициальный. 1907. № 12. С. 272; № 13. С. 297–298.

²⁹ Указ из Св. Синода. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1917. № 19. С. 343.

Критичного аналізу потребує суперечлива інформація в літературі щодо чисельності насельниць обителі. У різних публікаціях наводяться дані, що суттєво дисонують між собою: від 154 монахинь та 41 рясофорної послушниці (без зазначення датування)³⁰ або 200 насельниць станом на 1903 р.³¹ до малоімовірних 700 осіб нібито на початку ХХ ст.³² (що є очевидним анахронізмом). Дехто вказує на буцімто 500 монахинь «з перших днів» існування громади або на 300 монахинь і 200 послушниць³³. Для порівняння: згідно зі звітом оберпрокурора за 1914 р., у шести жіночих монастирях і громадах Катеринославської єпархії налічувалося 595 осіб – 159 черниць і 436 послушниць³⁴.

Достовірнішими видаються дані офіційних джерел – опублікованих статистичних даних єпархії. Так, станом на 1908 р. у Знаменському жіночому монастирі проживали: настоятелька мантійна черниця Єлизавета та 150 послушниць³⁵. Згідно з даними за 1913 р., монастир населяли: ігуменя, 3 черниці, 41 рясофорна послушниця та 154 послушниці³⁶. Тобто за 5 років насельниць побільшало всього на 50 осіб і за такою динамікою кількість у 700 і навіть 500 осіб здається надто перебільшеною. У статистиці за 1917 р., обробленій і залученій В. Зибковцем у монографії, містяться дані про 20 черниць і 80 послушниць монастиря³⁷, що засвідчує суттєве зменшення їхньої кількості порівняно з попередніми роками. Для довідки: насельниці вирізнялися ступенем посвяти – від послушниці (проходила початкове випробування) та рясофорної послушниці (носила чернечий одяг без складання обітниць) – до монахині, яка прийняла постриг, склала духовні обітниця та отримала нове ім'я.

У довіднику єпархії за 1913 р., крім церкви в ім'я ікони Божої Матері Знаменської, при монастирі згадується і великий трипрестольний храм, головний престол якого присвячений Преображенню Господньому³⁸. Чин освячення цього монастирського храму 27–28 травня 1914 р. здійснив єпископ Катеринославський і Маріупольський Агапіт. Під час Божественної літургії були також присутні протоієреї І. Чулановський і М. Сугаренко, священник І. Волошинов, ігумен Фемістоклій, ієромонах Миколай і священник Знаменського монастиря Кирило Єфремов, який отримав від архієрея набедреник³⁹.

Крім черниць, установчими документами в монастирі передбачалося місце священника. Нагадаємо, що для утримання причету монастир надавав будинок із господарськими будівлями в доброму стані, 25 десятин орної землі, що приносила дохід 250 крб, платню у вигляді відсотків від капіталу в 6 000 крб та кружечного збору – 500 крб⁴⁰.

За період існування громади / монастиря віднайдено імена чотирьох священників, які несли тут своє пастирське служіння. Наведемо короткі відомості про них. Точних даних щодо того, хто був першим священником в обителі, немає. Однак 31 липня 1905 р. до церкви Знаменської пустині був переведений священник із Маріупольського повіту Михайло Михайлов. Його служіння тривало до 4 березня 1907 р. (дата смерті)⁴¹.

Священник Стефан Васильович Соколовський на 1908 р. мав 38 років. Освіту здобув у Катеринославській духовній семінарії (відомо, що за погану успішність у

³⁰ Указ из Св. Синода. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1917. № 19. С. 4.

³¹ Праведним належить похвала... С. 2.

³² Скубак Ю. Пусть царствует в наших сердцах... С. 18–21; Днепропетровская епархия... С. 174; Дюжинских О. Знаменский женский монастырь... С. 5.

³³ На монастырях мир держится... С. 36; Слабышева Я. Обитель покоя... С. 5.

³⁴ Всеподданейший отчет обер-прокурора Св. Синода по ведомству православного исповедания за 1914 г. Петроград: Синод. тип., 1916. С. 283.

³⁵ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1908 г... С. 1102.

³⁶ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г... С. 435–436.

³⁷ Зыбковец В.Ф. Национализация монастырских имуществ в Советской России (1917–1921 гг.). М.: Наука, 1975. С. 168.

³⁸ Там само. С. 435–436.

³⁹ Хроника. *ЕЕВ*. Отдел неофициальный. 1914. № 17. С. 609.

⁴⁰ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г. С. 435.

⁴¹ Перемены по службе. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1905. № 23. С. 325; 1907. № 10. С. 186.

1886 р. був залишений на другий рік навчання⁴²). Своє служіння розпочав у 1890 р. на посаді псаломщика, а з 1894 р. – диякона Троїцької церкви м. Бахмута. У 1907 р. висвячений у сан священника і 6 травня призначений на вакантне місце у Знаменському монастирі, куди переїхав разом із родиною – дружиною та п'ятьма дітьми⁴³.

31 серпня 1912 р. Стефана Соколовського перевели до Різдово-Богородичної церкви с. Сулицько-Лиманського Катеринославського повіту, а на вакантне місце в монастирі призначено заштатного священника Омської єпархії Миколая Яновського⁴⁴.

Невідомо коли саме священник Кирило Стефанович Єфремов (на 1913 р. – 52 роки) заступив на службу до монастиря, але його присутність тут фіксується розрізненими даними за 1913–1914 рр. Закінчив учительську семінарію, після чого з 1883 р. працював учителем. Церковне служіння розпочав у 1893 р. на посаді псаломщика. Згодом склав іспит на звання штатного диякона (1895 р.), а з 1911 р. перебував у сані священника. Одружений, мав шестеро дітей⁴⁵.

Окремим аспектом дослідження історії обителі є її господарська діяльність, відомостей про яку збереглося мало. Варто звернутися до дисертаційної праці О. Балухтіної, присвяченої господарсько-майновому становищу православної церкви, де є мозаїчні згадки і про Знаменський монастир. Авторка демонструє картину взірцевого господарства зі значними прибутками, з обережністю називаючи монастир одним із найбагатших на Півдні України⁴⁶. При цьому конкретні прибутки Знаменської обителі, які б дозволили провести порівняльний аналіз з іншими монастирями єпархії, відсутні, а відтак сміливе твердження потребує переконливіших доказів.

Господарський потенціал обителі дослідниця описує як надзвичайно високий, що почасти створює враження певної ідеалізації економічних успіхів. Зокрема, фігурують значні земельні угіддя площею 1 500 дес. із доходом у 6 000 крб (імовіріше, вказана сума – це капітал причету, з відсотків якого священник отримував частину плати, а не прибутків монастиря), а також наявність саду з екзотичними плодовими культурами та трьох ставків для розведення риби. Перелік задекларованих промислових об'єктів – від цегельні та іконописних майстерень до олійниці й свічного заводу – мав би свідчити про повну самодостатність громади. Проте твердження про виняткове використання праці монахинь на важких виробництвах, як і стабільно високі прибутки потребують подальшої верифікації.

За непідтвердженими даними довідкового видання Дніпропетровської єпархії (2008 р.), обитель мала п'ять спільножитних корпусів, цегельний та свічковий заводи, вітряк, іконописні майстерні, пекарню та олійницю⁴⁷. У публіцистичних виданнях можна натрапити й на малоімовірні відомості про володіння обителі: 2 000 га землі (приблизно 1 830 дес.), 200 голів рогатої худоби, 40 пар коней, 15 пар волів та 500 овець⁴⁸.

З огляду на обсяги землеволодіння, а також відсутність посилянь на першоджерела, такі дані є сумнівними. Так, від моменту створення громади і до 1908 р. кількість монастирської землі весь цей час була стабільною – 525 дес⁴⁹. За статистичними даними В. Зибковця⁵⁰, актуалізованим дослідженням О. Балухтіної, станом на 1917 р. земельний фонд монастиря становив 1 500 дес. Брак альтернативних джерел унеможливорює верифікацію цих показників, проте наведені цифри викликають обґрунтовані

⁴² Разрядный список учеников Екатеринославской Духовной Семинарии, составленный после испытаний, бывших в мае и июне месяцах сего 1887 года. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1887. № 13. С. 196.

⁴³ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1908 г. С. 1102–1103.

⁴⁴ Перемены по службе. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1912. № 26. С. 357.

⁴⁵ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г. С. 436.

⁴⁶ Балухтіна О. М. Господарчо-майновий ресурс... С. 102, 112, 119.

⁴⁷ Днепропетровская епархия... С. 174.

⁴⁸ Брав участь у змові проти царя Олександра II. *Васильківський вісник*: районна газета. 2014. № 61. 5 серпня. С. 4.

⁴⁹ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1908 г. С. 1102–1103.

⁵⁰ Зибковец В. Ф. Национализация монастырских имуществ... С. 168.

сумніви. По-перше, залишається нез'ясованою першоджерельна база, на яку спирався В. Зибковець при визначенні вказаних кількісних параметрів. По-друге, зіставлення даних свідчить, що протягом 1915–1917 рр. територія обителі мала б зрости на 1 000 дес., що є безпрецедентним показником для тогочасного регіону. Отримання такої площі від держави видається малоімовірним з огляду на статус нештатного монастиря, що перебував на повному самозабезпеченні. Єдиним механізмом подібного розширення землеволодіння могло бути дарування (за прикладом К. Василенко). Однак відчуження на користь монастиря настільки значного масиву угідь потребувало санкції імператора з подальшою публікацією відповідного указу в офіційній єпархіяльній пресі. За результатами опрацювання масиву періодичних видань, зокрема «Екатеринославских єпархіяльних ведомостей», автор не виявив жодних розпоряджень чи повідомлень щодо підтвердження таких майнових змін.

Православна церква була головною духовною опорою держави, об'єднуючи суспільство навколо ідеї відданості престолу та підтримки імперської єдності. Саме тому всі три жіночі монастирі єпархії (Тихвінський, Йосифівський та Знаменський) активно долучилися до збору коштів на спорудження в Катеринославі ювілейного храму на честь 300-річчя династії Романових⁵¹.

Водночас благодійність Знаменського монастиря була невіддільною частиною його суспільного служіння, що особливо активізувалося в періоди соціальних катаклізмів. Зокрема, під час складних неврожаїв початку ХХ ст. насельниці обителі (на той час ще громади) брали участь у загальноцерковному зборі коштів на користь голодуючих, про що свідчать звіти благочинного Федора Трофимовського за 1906 рік⁵².

Особливого значення гуманітарна місія монастиря набула в роки Першої світової війни, коли церковні інституції зосередилися на допомозі жертвам конфлікту. Початок війни зумовив активне включення Катеринославської єпархії в процес організації системного ідеологічного забезпечення і матеріальної підтримки політичного курсу російського самодержавства, зміцнення державного ладу та обороноздатності країни. Разом з іншими монастирями єпархії черниці Знаменської обителі збирали пожертви на потреби Російського товариства Червоного Хреста, підтримуючи медичне забезпечення армії та поранених⁵³. Крім того, в 1915 році під час масового напливу переселенців із прифронтових районів до Катеринославської губернії, Знаменський монастир став місцем тимчасового прихистку для 50 біженок – черниць Чигиринського монастиря⁵⁴. Така діяльність свідчила про відданість обителі традиціям християнського милосердя та її активну участь у загальноцерковних ініціативах.

Водночас важко оцінювати успіхи Знаменського монастиря в навчанні та вихованні дітей, позаяк конкретні підтвердження такої роботи відсутні. Більше того, жодних свідчень існування при монастирі притулку для дівчаток немає, а питання щодо функціонування школи залишається відкритим. У деяких довідникових виданнях та сучасній публіцистиці дійсно міститься інформація про наявність в обителі цих установ. Наприклад, у виданні С. В. Булгакова за 1913 р. серед опису монастиря знаходимо таке: «При ньому школа і різного роду майстерні, зокрема майстерня живопису»⁵⁵. Проте в

⁵¹ Сбор пожертвованных на сооружение храма-памятника в г. Екатеринославе в память 300-летия царствования дома Романовых. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1912. № 31. С. 396; Ведомость о поступивших пожертвованиях на построение в г. Екатеринославе юбилейного храма в память 300-летия Царствования Дома Романовых за время с открытия собора по 14 марта 1914 года включ. *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1914. № 10. С. 133.

⁵² Ведомость деньгам, отосланным в Хозяйственное Управление при Святейшем Синоде в пользу голодающих *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1906. № 21. С. 374.

⁵³ Берестень Ю. В., Мороз В. І. Благодійницька діяльність православного духовенства Катеринославської єпархії на початку Першої світової війни (1914–1915 рр.). *Проблеми політичної історії України*. 2019. Вип. 14. С. 120, 131.

⁵⁴ Екатеринославская епархия на нужды войны (продолжение). *ЕЕВ*. Отдел официальный. 1915. № 36. С. 796.

⁵⁵ Булгаков С. В. Настольная книга... С. 1450.

довіднику єпархії за 1913 р.⁵⁶ чітко зазначається, що «школи немає», а притулок для дівчат лише планувалося відкрити. До того ж саме це видання єпархії хронологічно охоплювало весь 1913 р. і перше півріччя 1914-го. Тож ці заклади гіпотетично могли діяти, але вже після початку Першої світової війни.

Висновки. Історія Знаменського монастиря є класичним прикладом жіночого подвижництва початку ХХ століття, де поштовхом до створення обителі ставав приватний капітал та воля заможної благодійниці. Передача дворянкою Катериною Василенко власного маєтку під релігійну громаду вкладалася в тогочасну традицію трансформації поміщицьких садиб у духовні центри. Прикладом тому є інші жіночі обителі Катеринославської єпархії – Тихвінська, Йосипівська, Трьохсвятительська Світловська громади. Усі вони належать до т. зв. дворянського типу монастирів.

Процес формування Знаменської обителі проходив через обов'язковий «випробувальний» етап. Спершу в 1903 р. виникла жіноча громада (зі статусом «пустини»), яка мала довести свою економічну спроможність та дисципліну. Лише після розбудови господарства, побудови першого храму на честь ікони Божої Матері Знаменської (1904 р.) та наповнення штату насельницями за рішенням Синоду та затвердженням імператора, громада в 1906 р. отримала статус спільножитного монастиря.

Роль засновниці не обмежувалася лише фінансовим внеском. Перехід Катерини Василенко з мирянського стану до чернецтва (прийняття постригу з ім'ям Єлизавета в 1904 р.) та її подальше утвердження як ігумені (1907 р.) забезпечило монастирю стабільність управління та розквіт. У передвоєнний час тут проживало майже 200 насельниць, з них, окрім ігумені, три монахині, понад 40 рясофорних послушниць.

Хоча внутрішнім життям керувала ігуменя, духовне наставництво забезпечувало монастирське духовенство, залучення якого згідно зі статутом, було необхідною умовою для повноцінного функціонування обителі. Для цього священникам виділялися: будинок, земля (25 десятин), відсотки від капіталу в 6 000 крб (у відсоткових цінних паперах) та прибутки від кружечного збору. Серед відомих нам священнослужителів, які несли службу при монастирі, були: Михайло Михайлов, Стефан Соколовський, Миколай Яновський та Кирило Єфремов.

Благодійність Знаменського монастиря мала виражений практичний характер і реалізовувалася через гуманітарну підтримку жертв Першої світової війни, зокрема надання притулку 50 чигиринським черницям, а також участь у загальнодержавних зборах коштів на потреби Червоного Хреста та допомогу голодуючим. Така діяльність не лише демонструвала відданість обителі традиціям християнського милосердя, а й підкреслювала її статус лояльної до імператорської влади інституції.

REFERENCES

- [B. n.]. (1907). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (17), 339–340 (in Russian).
- Adres-kalendar Ekaterinoslavskoi gubernii za 1910 god [Address-calendar of the Yekaterinoslav province for 1910]. (1910). Ekaterinoslav: Gubernskaia tipografiia (in Russian).
- Balukhtina, O. M. (2018). *Hospodarcho-mainovyi resurs pravoslavnoi tserkvy v druhii polovyni XIX stolittia – 1917 r. (na materialakh Pivdnia Ukrainy)* [Economic and property resources of the Orthodox Church in the second half of the 19th century – 1917 (based on materials from the South of Ukraine)] (Candidate's thesis). Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia (in Ukrainian).
- Beresten, Yu. V., & Moroz, V. I. (2019). *Blahodiinytska diialnist pravoslavnoho dukhovenstva Katerynoslavskoi yeparkhii na pochatku Pershoi svitovoi viiny (1914–1915 rr.)* [Charitable activity of the Orthodox clergy of the Katerynoslav eparchy at the beginning of the First World War (1914–1915)]. *Problemy politychnoi istorii Ukrainy*, (14), 117–138 (in Ukrainian).
- Brav uchast u zmovi proty tsaria Oleksandra II [Took part in a conspiracy against Tsar Alexander II]. (2014, August 5). *Vasylkivskiy visnyk: raionna hazeta*, (61), 4 (in Ukrainian).

⁵⁶ Справочная книга Екатеринославской епархии за 1913 г. С. 436.

4. Bulgakov, S. V. (1913). *Nastolnaia kniga dlia sviashchenno-tserkovno-sluzhitelei: (sbornik svedenii, kasaiushchikhsia preimushchestvenno prakticheskoi deiatelnosti otechestvennogo dukhovenstva)* [Handbook for clergy and church ministers: (collection of information primarily concerning the practical activities of the domestic clergy)] (3rd ed.). Kyiv: Tipografia Kievo-Pecherskoi Uspenskoï lavry (in Russian).
4. Bykov, N. (1910). Iv. Iv. Manzhura, ukrainskii etnograf i poet (1853–1893) [Iv. Iv. Manzhura, Ukrainian ethnographer and poet (1853–1893)]. In A. S. Siniavskii (Ed.), *Letopis Ekaterinoslavskoi uchenoi arkhivnoi komissii*, (6), 13–37. Ekaterinoslav: Tipografia Gubernskogo Zemstva (in Russian).
5. Denisov, L. I. (1908). *Pravoslavnye monastyri Rossiiskoi imperii. Polnyi spisok* [Orthodox monasteries of the Russian Empire. Complete list]. Moscow (in Russian).
4. Derevianko, V. (Ed.). (2020). *Pravednym nalezhyt pokhvala* [Praise belongs to the righteous]. Dnipro: Lira, 1–8 (in Ukrainian).
5. *Dnepropetrovskaia yeparkhyia: ynformatsyonno-spravochnoe yzdanye* [Dnepropetrovsk eparchy: information and reference publication]. (2008). Dn-sk: ART-PRESS. 648 s. (in Russian).
6. Dyuzhynskykh, O. (2013, December 6). Znamenskyi zhenskyi monastyr [Znamensky convent]. *Zoria: narodna hazeta Dnipropetrovshchyny*, (95), 5 (in Ukrainian).
7. Khronyka [Chronicle]. (1914). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel neofytsyalnyi*, (17), 609 (in Russian).
8. Khronyka eparkhialnoi zhyzny [Chronicle of eparchial life]. (1904). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel neofytsyalnyi*, (33), 983 (in Russian).
9. Khronyka eparkhialnoi zhyzny [Chronicle of eparchial life]. (1907). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel neofytsyalnyi*, (12), 272 (in Russian).
10. Khronyka eparkhialnoi zhyzny [Chronicle of eparchial life]. (1907). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel neofytsyalnyi*, (13), 297–298 (in Russian).
11. Kocherhin, I. O. (2015). Dvorianskiy rid Tovbychiv u suspilno-politychnykh protsesakh Naddnyprianskoi Ukrainy modernoi doby [The noble family of the Tovbyches in the socio-political processes of Dnieper Ukraine of the modern era]. *Naddnyprianska Ukraina: istorychni protsesy, podii, postati*, (13), 203–217. Dnipro: Lira (in Ukrainian).
11. Maslova, L. (2011, December 24). Iz budnei pereneslys v inoe, dukhovnoe, yzmerenye... [From everyday life they moved to another, spiritual, dimension...]. *Zoria: narodna hazeta Dnipropetrovshchyny*, (144/145), 16 (in Russian).
12. Na monastyriakh myr derzhytsia [The world rests on monasteries]. (2002). *Lyder Prydneprovia*, (2), 36–37 (in Russian).
13. Nazaruk, V. (2011, August 9). Znamenska obytel bula naibahatshoiu na pivdni Ukrainy [Znamensky monastery was the richest in southern Ukraine]. *Vasylkivskiy visnyk: raionna hazeta*, (62), 3 (in Ukrainian).
14. Opredeleyenia Sviateisheho Synoda [Decisions of the Holy Synod]. (1903, January 15). *Tserkovnye vedomosty*, (3), 15–16 (in Russian).
15. Peremeny po sluzhbe [Changes in service]. (1905). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel ofytsyalnyi*, (23), 325 (in Russian).
16. Peremeny po sluzhbe [Changes in service]. (1907). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel ofytsyalnyi*, (10), 186 (in Russian).
17. Peremeny po sluzhbe [Changes in service]. (1912). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel ofytsyalnyi*, (26), 357 (in Russian).
18. Postryzhenye v monashestvo y naznachenyie nachalnytsy monasheshkoi obshchyny [Tonsure into monasticism and appointment of the head of the monastic community]. (1904). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel ofytsyalnyi*, (34), 533 (in Russian).
19. Razriadnyi spysok uchenykov Ekaterynoslavskoi Dukhovnoi Semynaryy [Graduation list of students of the Ekaterinoslav Theological Seminary]. (1887). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel ofytsyalnyi*, (13), 196 (in Russian).
20. Sbor pozhertvovanyi na sooruzhenye khrama-pamiatnyka v h. Ekaterynoslav [Collection of donations for the construction of a memorial church in Ekaterinoslav]. (1912). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosty. Otdel ofytsyalnyi*, (31), 396 (in Russian).
21. Skubak, Yu. (2005). Pust tsarstvuet v nashykh serdtsakh Myr Bozhyi! [Let the Peace of God reign in our hearts!]. *Vremia. Sobytiia. Lyudy*, (11), 18–21 (in Russian).

22. Slabysheva, Ya. (2005, February 24). Obytel pokoia, sveta y ponymanya [Monastery of peace, light and understanding]. *Visti Prydniprovia*, 5 (in Russian).
23. Sobrane uzakoneniy y rasporyazheniy pravytelstva [Collection of legal enactments and government orders]. (1881, August 9). *Pravytelstvuiushchyy Senat*, (82), Art. 552 (in Russian).
24. *Spravochnaia knyha Ekaterynoslavskoi Eparkhyy za 1908 h.* [Reference book of the Ekaterinoslav Eparchy for 1908]. (1908). Ekaterinoslav: Typ. Bratstva Sviat. Vladymyra (in Russian).
25. *Spravochnaia knyha Ekaterynoslavskoi yeparkhyy za 1913 h.* [Reference book of the Ekaterinoslav eparchy for 1913]. (1914). Ekaterinoslav (in Russian).
26. Sviato-Znamenskiy zhenskiy monastyr [Holy Znamenskiy convent]. (n.d.). URL: <https://znamenskiy-mon.church.ua/o-monastire/svyato-znamenskij-zhenskij-monastyr/> (in Russian).
27. Ukaz Eho Imperatorskoho Velychestva [Decree of His Imperial Majesty]. (1903). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (4), 38 (in Russian).
28. Ukaz yz Sv. Synoda [Decree from the Holy Synod]. (1903). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (10), 125 (in Russian).
29. Ukaz yz Sv. Synoda [Decree from the Holy Synod]. (1904). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (32), 500 (in Russian).
30. Ukaz yz Sv. Synoda [Decree from the Holy Synod]. (1917). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (19), 343 (in Russian).
31. Ustav obshchiny vo ymia Znamenya Bozheyi Matery [Statute of the community in the name of the Sign of the Mother of God]. (1903). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi [Yekaterinoslav Eparchial Gazette. Official section]*, (4), 39–42 (in Russian).
32. V Znamenskom zhenskom monastyre molytvenno otprazdnovaly yubileinoe prestolnoe torzhestvo [The jubilee patronal feast was prayerfully celebrated in the Znamenskiy convent]. (2016, December 12). <https://znamenskiy-mon.church.ua/v-znamenskom-zhenskom-monastyre-molitvenno-otprazdnovali-yubilejnoe-prestolnoe-torzhestvo/> (in Russian).
33. Vedomost denham, otoslannym v Khoziaistvennoe Upravlenye pry Sviateishem Synode v polzu holodaiushchykh [Statement of money sent to the Economic Administration at the Holy Synod for the benefit of the hungry]. (1906). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (21), 374 (in Russian).
34. *Vedomost o muzhskikh i zhenskikh monastyriakh i obshchinakh za 1915 god* [Report on male and female monasteries and communities for 1915]. (1915). Petrograd: Sinodalnaia tipografiia (in Russian).
34. *Vedomost o postupivshikh pozhertvovaniikh na postroyeniye v h. Ekaterinoslave yubileinoho khrama v pamiat 300-letyia Tsarstvovaniya Doma Romanovykh* [Statement of donations received for the construction of a jubilee church in Ekaterinoslav in memory of the 300th anniversary of the Romanov House]. (1914). *Ekaterynoslavskye eparkhialnye vedomosti. Otdel ofytsyalnyi*, (10), 133.
35. Vsepoddaneishii otchet ober-prokurora Sv. Sinoda po vedomstvu pravoslavnogo ispovedaniia za 1903–1904 gg. [Most humble report of the Chief Procurator of the Holy Synod on the department of Orthodox confession for 1903–1904]. (1909). St. Petersburg: Sinodalnaia tipografiia (in Russian).
36. Vsepoddaneishii otchet ober-prokurora Sv. Sinoda po vedomstvu pravoslavnogo ispovedaniia za 1914 g. [Most humble report of the Chief Procurator of the Holy Synod on the department of Orthodox confession for 1914]. (1916). Petrograd: Sinodalnaia tipografiia (in Russian).
35. Znamenskiy zhinochy monastyr UPTs MP [Znamenskiy convent of the UOC–MP]. (n.d.). *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy*. (2010). URL: <https://esu.com.ua/article-16382> (in Ukrainian).
36. Zybkovets, V. F. (1975). *Natsionalizatsiia monastyrskikh imushchestv v Sovetskoii Rossii (1917–1921)* [Nationalization of monastery property in Soviet Russia (1917–1921)]. Moscow: Nauka (in Russian).

Надійшла до видання 22.02.2026.

Прийнята до друку після рецензування 24.03.2026.